

A panama papers

METODERAPPORT DATASKUP 2016

Aftenposten

Süddeutsche Zeitung

International Consortium of Investigative Journalists

100 andre medieorganisasjoner

PANAMA PAPERS

Panama Papers er resultatet av et banebrytende journalistisk samarbeid mellom 109 ulike medieorganisasjoner. Ingen hadde klart dette alene. Aftenpostens avsløringer hadde ikke vært mulig uten bidrag fra våre internasjonale kolleger. Denne metoderapporten er derfor sendt inn på vegne av [International Consortium of Investigative Journalists](#) (ICIJ), [Süddeutsche Zeitung](#) og [Aftenposten](#), med en henstilling om at Panama Papers blir vurdert som en helhet. En liste over alle våre samarbeidspartnere finnes [her](#). Oslo, 31.08.2016.

Kontaktinformasjon

Aftenposten	Nina Selbo Torset, nina.selbo.torset@aftenposten.no
ICIJ	Mar Cabra, marcabravalero@hotmail.com
Süddeutsche Zeitung	Frederik Obermaier, frederik.obermaier@sueddeutsche.de

Aftenpostens bidragsyttere

Nina Selbo Torset	nina.selbo.torset@aftenposten.no , tlf. 911 84 440
Sigurd Bjørnstad	sigurd.bjornstad@aftenposten.no , tlf. 908 28 093
Trond J. Strøm	trond.strom@aftenposten.no , tlf. 982 03 251
Lars Inge Staveland	lars.inge.staveland@aftenposten.no , tlf. 934 90 468
Per Kristian Aale	per.kristian.aale@aftenposten.no , tlf. 991 65 264
Per Anders Johansen	per.anders.johansen@aftenposten.no , tlf. 975 40 345
Fredrik Hager-Thoresen	fredrik.hager-thoresen@aftenposten.no , tlf. 951 99 877
Per Byhring	per.byhring@aftenposten.no , tlf. 952 30 852
Torstein Ringnes	torstein.ringnes@aftenposten.no , tlf. 928 41 435
Halvor Solhjem Njerve	halvor.solhjem.njerne@aftenposten.no , tlf. 411 06 109

RAPPORTENS INNHOLD

1. SAMMENDRAG.....	3
2. STARTEN PÅ TIDENES DOKUMENTLEKKASJE	3
3. INDEKSERING OG SYSTEMATISERING AV DATA.....	4
4. SKREDDERSYDDE, DIGITALE PLATTFORMER	5
5. HVORDAN SØKE I 11,5 MILLIONER DOKUMENTER.....	6
6. BANEBRYTENDE SAMARBEID	8
7. SIKKERHET OG LAGRING	9
8. ETIKK OG SPESIELLE PROBLEMSTILLINGER	10
9. VISUALISERING OG FORMIDLING.....	13
10. KONSEKVENSER.....	14
11. VEDLEGG	15

1. SAMMENDRAG

Omfattende avsløringer over hele verden

2.6 terabyte med datamateriale. 11,5 millioner dokumenter. Panama Papers er tidenes største dokumentlekkasje. Filene ble gransket av 376 journalister fra 109 ulike medieorganisasjoner i 76 land i om lag et år. Resultatet ble verdensomspennende avsløringer om hvordan statsledere og politikere gjemmer bort milliarder av kroner i skatteparadis. Vi har avslørt hvordan noen av verdens største banker bistår sine rikeste kunder med å flytte pengene sine i all hemmelighet, og hvordan systemet muliggjøres og opprettholdes gjennom legitim bruk av selskaper i skatteparadis. Avsløringene fikk umiddelbart store konsekvenser. En nordisk statsminister og flere toppsjefer måtte gå av. En rekke banker er under etterforskning. 65 medlemmer av Europaparlamentet skal granske opplysningene som er kommet frem, og flere myndigheter har allerede varslet reformtiltak.

«En ny og nødvendig journalistisk metode»

Dokumentene ble først lekket av en anonym kilde til den tyske avisen Süddeutsche Zeitung. De ble deretter delt med International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ), Aftenposten og 100 andre medieorganisasjoner. Ikke engang de største redaksjonene hadde klart å trenge gjennom dette komplekse materialet alene. Den erkjennelsen er viktig. «Vi ser i dette prosjektet konturene av en ny og nødvendig journalistisk metode», skrev Aftenpostens sjefredaktør Espen Egil Hansen i en kommentar 3. april. Det var avgjørende for resultatet at vi slo sammen ressurser, lærte av hverandres unike kompetanse og samarbeidet på tvers av landegrenser og fagområde.

Delingsånden står sentralt

I denne rapporten beskriver vi de viktigste datajournalistiske metodene i prosjektet, nemlig hvordan materialet ble tilgjengeliggjort, systematisert, analysert og visualisert ved bruk av skreddersydde plattformer og gode verktøy. I tillegg drøfter vi flere etiske problemstillinger med utgangspunkt i norske eksempler. Det banebrytende samarbeidet og delingsånden står også helt sentralt i rapporten. Aftenposten har samarbeidet med dem vi til vanlig anser som konkurrenter. Derfor sendes også denne metoderapporten inn som et felles prosjekt. Vi håper andre kan dra nytte av akkurat disse erfaringene.

2. STARTEN PÅ TIDENES DOKUMENTLEKKASJE

«Hello. This is John doe.»

Gravejournalisten Bastian Obermayer hadde siden 2013 jobbet med å koordinere den tyske avisen Süddeutsche Zeitungs arbeid med andre saker om postbokselskaper og banksekretesse. I starten av 2015 ble han kontaktet av en anonym kilde på en kryptert chattelinje: «Hello. This is John doe. Interested in data?». Obermayer svarte at han var veldig interessert, og dette ble starten på det som senere ble kjent som Panama Papers.

Et advokatfirma i Panama

Kilden hadde tilgang til hele den interne databasen til advokatfirmaet Mossack Fonseca i Panama. De har i løpet av flere tiår i bransjen spesialisert seg på å sette opp anonyme

selskaper i skatteparadiser for kunder fra hele verden. Bastian Obermayer og hans kollega Frederik Obermaier innså raskt at materialet var for omfattende til at de kunne håndtere det alene. Lekkasjen inneholdt svært mange internasjonale spor, og tyskerne mente disse best kunne løses av journalister med lokalkunnskap og kilder i de respektive landene.

ICIJ blir koblet inn

De tyske journalistene tok derfor kontakt med det globale journalistnettverket International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). Siden opprettelsen i 1997 har ICIJ koordinert og initiert journalistiske samarbeid på tvers av landegrenser. Ideen bak ICIJ er at journalister oppnår mer ved å dele og samarbeide når stoffområdet har internasjonale dimensjoner. Süddeutsche Zeitung visste fra tidligere samarbeid at ICIJ hadde kontakter i medieorganisasjoner verden over, og at de satt på kompetansen til å koordinere et så omfattende prosjekt som Panama Papers skulle vise seg å være. Det tok bare et kvarter å overbevise ICIJ-direktør Gerard Ryle om å komme til München for å se på dokumentene. Så gjaldt det å finne de riktige samarbeidspartnerne i andre land.

Aftenpostens samarbeid med ICIJ

De største mediehusene ble kontaktet én etter én, og i løpet av sommeren 2015 var både The Guardian, BBC og Le Monde med på laget. Også Aftenpostens journalist Per Anders Johansen ble kontaktet. Han har vært medlem i ICIJ i over 15 år, og hans journalistiske resultater er nok hovedårsaken til at Aftenposten er ICIJs foretrukne samarbeidspartner i Norge. I fjor sommer var det kort tid siden vi avsluttet arbeidet med SwissLeaks, graveprosjektet om hemmelige kontoer fra banken HSBC i Sveits. Orket vi å begi oss ut på nok et graveprosjekt om hemmelighold og skatt? Vi landet raskt på et ja. Det ville koste tid og ressurser, men etter et møte med ICIJ forsto vi at dette materialet var langt mer omfattende enn vi hadde sett i tidligere prosjekter. Tre personer fra Aftenpostens redaksjon ble satt ned i en kjerneteam: digitaljournalist Nina Selbo Torset, økonomijournalist Sigurd Bjørnstad og researcher Trond J. Strøm. Per Anders Johansen var på vei inn i ny stilling som korrespondent i Russland, men var også tilknyttet gruppen. Vi kunne nesten ikke vente med å komme i gang med gravingen, men først måtte filene gjøres tilgjengelig for oss.

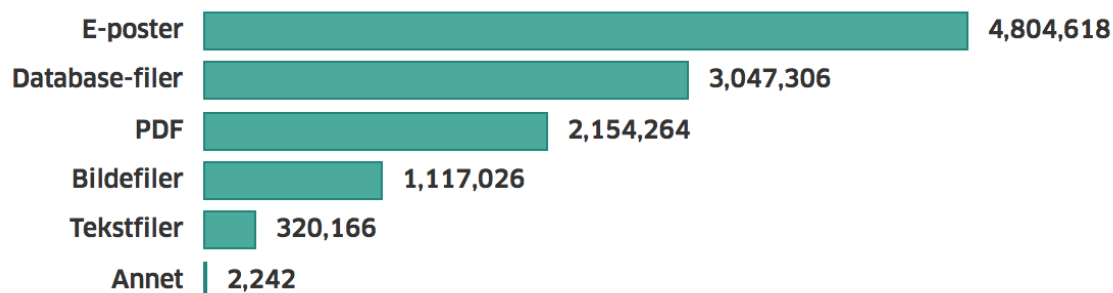
3. INDEKSERING OG SYSTEMATISERING AV DATA

En avgjørende jobb

Da Süddeutsche Zeitung først tok kontakt med ICIJ, besto lekkasjen av 50 gigabyte. Så ble det 100. 500. 1 terabyte. Til slutt hadde den anonyme kilden overført 2,6 terabyte med datamateriale til de tyske journalistene. De eldste filene var datert tilbake til 1977. De nyeste var e-poster fra tilnærmet realtid. For at journalistene skulle kunne grave i dette materialet på en god måte, ble filene vasket, systematisert og indeksert. ICIJ har et team med svært dyktige datajournalister og utviklere, ledet av Mar Cabra, og de hadde ansvaret for denne helt avgjørende fasen av arbeidet med Panama Papers.

Indeksering og bruk av OCR

Lekkasjen består av 11,5 millioner dokumenter om 214.000 anonyme selskaper i skatteparadis. Sortert etter filtype, ser lekkasjen slik ut:

Kilde: *Suddeutsche Zeitung*

Aftenposten

Filene måtte bearbeides på en rekke måter før de kunne deles med alle journalistene. Databasefilene ble dessverre ikke lekket i originalformat, så ICIJ måtte foreta en såkalt «omvendt utvikling» for å rekonstruere databasen. Den største utfordringen var likevel å gjøre alle filene søkbare. PDF-filene, bildefilene og de mange skannede dokumentene hadde ikke tegngjenkjenning, og ICIJ måtte derfor bruke teknikken «Optical character recognition» (OCR) med verktøyet [Tesseract](#) for å gjøre tekstene i disse filene søkbare. Parallelt brukte ICIJ verktøyene [Apache Solr](#) for indeksering og [Apache Tika](#) for å behandle dokumentene. Programvaren [Nuix](#) ble også brukt til systematisering og analyse. Nuix gjør det mulig å hente ut metadata fra og organisere et sammensurium av filer. For å håndtere og kjøre alle disse prosessene parallelt leide ICIJ 30-40 midlertidige servere fra Amazon. Først etter dette kunne vi være relativt sikre på at et negativt søkeresultat faktisk var et negativt søkeresultat, altså at navnet på vår egen statsminister ikke var gjemt i noen av dokumentene. Det vil si, så fremt hun ikke var omtalt i en fax som hadde blitt skrevet ut og senere skannet inn. ICIJ anslår at 99 prosent av materialet er søkbart. Med så mange ulike filtyper fra ulike årstall må det sies å være mer enn godt nok.

4. SKREDDERSYDDE, DIGITALE PLATTFORMER

Blacklight

Det er en stor utfordring å dele 11,5 millioner hemmelige dokumenter på en sikker måte med 376 journalister uten at noen utenforstående får nyss i det. ICIJ kunne ikke dele ut 376 krypterte harddisker, til det var materialet for stort og risikoen for høy. Løsningen måtte finnes online. ICIJ har begrensede ressurser og er stor tilhenger av programvarer med åpen kildekode (open source). De laget derfor en skreddersydd utgave av open source-programvaren [Project Blacklight](#) og lastet opp alle dokumentene der. Programvaren har godt brukergrensesnitt og er tilrettelagt for fasetterte søk. Det vil si at man kan navigere i dokumentene ved å filtrere etter flere ulike kriterier, for eksempel dato og filtype. Man kan også forhåndsvisne og laste ned dokumenter. Etter hvert som kilden overførte mer materiale, ble Blacklight oppdatert, og da kunne man også filtrere søk etter de ulike oppdateringene.

Global I-Hub

For å kunne kommunisere med hverandre på en sikker måte har ICIJ utviklet Global I-Hub, en plattform basert på open source-programvaren [Oxwall](#). Oxwall er rammeverket for et sosialt nettverk, som Facebook, som har en nyhetsfeed, chattefunksjon, forum, grupper, profiler og mulighet for fildeling. Her foregikk stort sett alt av planlegging, koordinering og samarbeid på tvers av mediehus. I likhet med Blacklight, krever Global I-Hub en sikkerhetsnøkkel ved innlogging, såkalt 2-trinnsbekreftelse. Det vil si at plattformene krever at man oppgir en kode i tillegg til sitt personlige passord hver gang man logger inn. Koden generes via appen Google Authenticator på en smarttelefon og er tilgjengelig i rundt 30 sekunder. 2-trinnsbekreftelse er en ekstra sikkerhet mot hacking og var derfor svært viktig.

Linkurious

Verktøyet [Linkurious](#) ble brukt til å visualisere den strukturerte informasjonen i Mossack Fonsecas interne registre. Linkurious har ikke åpen kildekode, men ICIJ hadde en avtale med dem. Verktøyet gjorde det mulig å søke etter selskaper og/eller aksjonærer og deretter se på hvilken måte disse var koblet til hverandre og andre. Verktøyet er svært intuitivt og kunne også brukes i publiserte saker. Det brukes også i [Offshore Leaks-databasen](#).

Opplæring og utforskning

Med disse tre skreddersydde plattformene på plass kunne vi endelig dykke ned i filene. På Global I-Hub delte vi tips og triks til hvordan vi best kunne finne relevante treff. I tillegg fikk vi opplæring i bruk av plattformene og søketeknikker på et todagers seminar i München i starten av september. Over 100 journalister deltok der. Mange av oss møttes også på Global Investigative Journalism Conference på Lillehammer i oktober. Sammen fant vi de beste løsningene for å takle det komplekse materialet vi hadde mellom hendene.

5. HVORDAN SØKE I 11,5 MILLIONER DOKUMENTER

Struktur

For å forstå hvordan vi søkte og analyserte, er det nødvendig å forklare strukturen i databasen. Lekkasjen består av informasjon om 214.000 anonyme selskaper. Hvert av selskapene har et identifikasjonsnummer og en egen mappe med alle dokumenter som Mossack Fonseca har lagret om selskapet. Det kunne være alt fra et tyvetalls dokumenter til flere tusen filer i en mappe, inkludert kontrakter, fakturaer, pass, styrevedtak og fullmakter.

Systematiske søk

Hvor begynner man når man har tidenes største dokumentlekkasje foran seg? Etter først å ha søkt på måfå etter navn av interesse, forsto vi at vi måtte være mer systematiske. Samtidig som alle samarbeidspartnerne bidro på de store internasjonale sakene, ønsket vi å få en oversikt over alle navn tilknyttet til de respektive landene. Vi brukte i all hovedsak fem ulike metoder til dette og forklarer dem nedenfor med norske eksempler.

Trekke ut data fra strukturerte filer

Som nevnt ovenfor består lekkasjen blant annet av 3 millioner databasefiler. Dette er Mossack Fonsecas interne register over sine kunder og selskaper. For hvert selskap finnes det minst to databasefiler; en med informasjon om selskapet, og en med informasjon om aksjonærene. Filene inneholder de samme feltene, inkludert dato for opprettelse, selskapets status, aksjekapital, aksjonærenes navn og aksjonærenes adresser. Alle disse filene ble sammenstilt til et enormt regneark. Deretter brukte vi ulike funksjoner i Excel til å trekke ut alle radene som kunne kobles til «Norway», «Norge» og «Noruega». Dette var imidlertid ikke en skuddsikker metode for å finne alle norske spor. Mossack Fonseca har ikke registrert adressen til alle aksjonærer, mange aksjonærer bruker en annen adresse enn sin norske, og det er ikke registrert navn på de rettmessige eierne av et selskap i egne databasefiler. Disse navnene var ofte gjemt i underliggende dokumenter i selskapsmappene.

Dokumentanalyse

Dersom vi fant et interessant selskap måtte vi analysere alle dokumentene i selskapets mappe. Dette var til å begynne med svært utfordrende. Mossack Fonseca bruker en terminologi som vi ikke er vant til, og alt er skrevet på teknisk engelsk eller spansk. Det er dessuten mye byråkrati ved opprettelsen av et anonymt selskap. Målet med slike selskapsstrukturer er i mange tilfeller å holde informasjon skjult fra offentligheten. Det er derfor ikke sånn at det står «korrupt politiker» eller «kapitalflukt» i noen av dokumentene. De første månedene kunne vi bruke en hel dag på å analysere en mellomstor selskapsmappe med hundre dokumenter. I dag går det mye fortere, blant annet fordi vi har lært oss terminologien og vet hvilke dokumenter vi skal se etter. Alle fullmaktsvedtak var for eksempel verdt å ta en nærmere titt på. En av tjenestene Mossack Fonseca tilbyr er stråmenn som styremedlemmer og/eller aksjonærer. Det gjør at den reelle eieren av selskapet er helt skjult for omverdenen. Men for at Ola Nordmann skal ha tilgang til bankkontoen som står i selskapets navn, utarbeider styremedlemmene en fullmakt som gis til Ola Nordmann. Dokumentet er ikke offentlig, men lagres i Mossack Fonsecas database. Et søk i databasen på «power of attorney» eller «POW» pluss selskapsnavnet ga oss mange gode resultater i arbeidet med å finne de reelle eierne.

Søk på relevante navn og selskaper

Vi utarbeidet også lister med relevante navn og selskaper vi ville søke etter. I Aftenposten brukte vi blant annet Python og Node til å generere lister med selskaper og personer fra [Kapitals liste over de 500 største bedriftene i Norge](#) og de [400 rikeste](#) i landet. I tillegg trakk vi ut informasjon fra dommer og tiltaler for å finne navn på personer og selskaper involvert i økonomisk kriminalitet. Vi brukte også skrapeverktøy på [Ivars Johnsens folkevalgtbase](#). Vi søkte deretter systematisk etter navnene på disse listene. Senere utviklet ICIJ en funksjon i Blacklight som gjorde det mulig å laste opp listene våre og la en robot søke i databasen for oss. Resultatene vi fikk tilbake måtte selvfølgelig verifiseres.

Analysere mellommenn og deres kunder

De reelle eierne har nesten aldri direkte kontakt med Mossack Fonseca. Kontakten går via en mellommann, for eksempel en bank, forvaltningsrådgiver eller advokat. I noen tilfeller var det også selve mellommannen som var mest interessant for oss, for eksempel DNB Luxembourg. Vi brukte visualiseringsverktøyet Linkurious til å skaffe oss en oversikt over alle selskapene. Ved å søke på «DNB Luxembourg» fikk vi opp en visualisering med 42 selskaper. Det betød at vi hadde 42 selskapsmapper å analysere. Linkurious oppgir identifikasjonsnummeret på hvert selskap, så da kunne vi enkelt finne mappen i Blacklight.

Søk etter pass og kontonummer

Mossack Fonseca stiller krav om at personer som har fullmakt i et selskap, sender inn en kopi av passet sitt. I alle norske pass står det en identifikasjonskode. Koden starter likt for alle med bokstavene PVNOR. Derfor kunne vi enkelt søke etter «PVNOR*» i Blacklight og få opp alle norske pass i databasen. Dette viser hvor viktig det var at ICIJ på forhånd hadde gjort alle bildefiler og skannede dokumenter søkbare. Vi brukte også regular expressions for å søke gjennom tekst basert på et mønster snarere enn eksakte ord. Vi sjekket strukturen i norske og internasjonale bankkontonumre og kunne dermed søke etter transaksjoner mellom kontoer uten å på forhånd kjenne de eksakte kontonumrene. Eksempel på søk etter norske kontonummer: `/^NO[0-9]{2}[0-9]{11}/`. Her leter vi etter norske bankkontonumre ved hjelp av et regular expression-mønster hvor teksten begynner med "NO" etterfulgt av heltall, etterfulgt av 11 heltall med eventuelle mellomrom. Ved å kombinere navn på en bank med andre internasjonale kontonummer-strukturer, kunne vi finne transaksjoner mellom kontoer fra f.eks Luxembourg og interessante banker uttrykt som `"/^LU[0-9]{2}[0-9]{16}/ AND nordea` eller `"/^LU[0-9]{2}[0-9]{16}/ AND dnb`".

Søk i åpne kilder

Alle norske navn og adresser vi fant ble sjekket opp mot ligningsdata, folkeregisteret, firmaregisteret Visma Bizweb, Brønnøysundregisteret og andre offentlige kilder. Vi brukte også åpne kilder på nettet, samt nyhetsarkiv som Retriever, for å samle informasjon om personene og verifisere identiteten til og opplysningene om de vi fant. Informasjonen ble samlet og systematisert i et stort regneark og i mapper for hver enkelt person. Dokumenthåndteringsprogrammet DevonThink for OS X ble brukt til å samle dokumenter og artikler. Programmet gjør det lett å gjenfinne og sammenstille informasjon.

6. BANEKRYTENDE SAMARBEID

«Leave your ego at the door. If not, don't join.»

International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ) var på mange måter vaktbikkja som passet på de andre vaktbikkjene i dette prosjektet. Visedirektør Marina Walker hadde ansvaret for å koordinere samarbeidet mellom 376 journalister. «Leave your ego at the door. If not, don't join» er hennes mantra. Det var ikke plass til solojournalister i Panama Papers. Medieorganisasjoner som tidligere behandlet hverandre som konkurrenter, skulle nå ha tillit til hverandre og drive det ICIJ beskriver som «radical sharing».

Ulik kompetanse, ulike roller

Journalister er ikke akkurat kjent for å dele gladelig av sine potensielle skup med konkurrenter, men det var akkurat det vi måtte gjøre i Panama Papers. «Radical sharing» innebærer at alle partnere har tilgang til alt. Partnerne måtte dele både egne funn, analyser, utkast til artikler og infografikker. Noen av journalistene i prosjektet var tradisjonelle dokumentgravere med lang fartstid, andre var ferskere, men hadde mer digital kompetanse og en annen tilnærming til materialet. Vi kunne både lære og benytte oss av andres kunnskap. Panama Papers har trolig gitt økt kompetanse i alle mediehus som har deltatt.

«Fotsoldater» i hvert land

Ettersom det lekkede materialet hadde så mange internasjonale forgreininger, var det avgjørende å ha journalister fra så mange land som mulig. Ingen er bedre til å granske mulig kapitalflukt fra et land enn journalistene som har kilder i og bakgrunn fra det landet. Og selv om ICIJ koordinerte prosjektet og utviklet verktøy til journalistene, var det de ulike medieorganisasjonene som hadde ansvaret for å lage sitt eget stoff, og den enkelte sjefredaktør som var juridisk og redaksjonelt ansvarlig. Partnerne skrev under på en kontrakt som forpliktet dem til å følge satte sperrefrister og å dele alle funn, men hadde selvfølgelig redaksjonell frihet og et juridisk og presseetisk ansvar for alt som ble publisert av egen medieorganisasjon. Derfor ble noen saker også fortalt på forskjellig vis i ulike land. Aftenposten har for eksempel en mer restriktiv holdning til identifisering enn andre, og norsk presseetikk stiller høye krav til samtidig imøtegåelse.

Å holde på en hemmelighet

I nesten ett år måtte den islandske gravejournalisten Jóhannes Kr. Kristjánsson vente med å publisere nyheten som veltet Islands statsminister. Han har senere forklart at han aldri hadde klart det uten støtten fra sine internasjonale kolleger. Mange har spurt oss hvordan vi klarte å holde på en så stor hemmelighet så lenge. Det var ikke enkelt, men selv om vi for eksempel ikke kunne snakke med våre egne kolleger i Aftenposten, så hadde vi et digitalt forum med nesten 400 andre kolleger som satt i akkurat samme situasjon som oss.

7. SIKKERHET OG LAGRING

Kryptert lagring

De lekkede filene ble overført fra kilden til Bastian Obermayer i flere omganger. Av kildevern hensyn vil vi ikke gå nærmere inn på hvordan materialet ble overført. Dokumentene ble lagret på såkalte «air gap»-maskiner. De har aldri vært koblet til internett, er ansett for å være de eneste som er relativt sikre mot hackerangrep. Partnerne hadde tilgang til lekkasjen på en kryptert, digital plattform. I Aftenposten krypterte vi også harddiskene på datamaskinene våre (Bitlocker i Windows, FileVault i OS X), for å hindre at en eventuelt tapt eller stjålet maskin kunne avleses av utenforstående. Lokal lagring ble dessuten gjort på eksterne harddisker som ble kryptert med programmet [VeraCrypt](#). Vi tok også i bruk passordprogrammet [1Password](#) for å generere og håndtere sterke, sikre passord.

Sikker kommunikasjon

Vi har tidligere forklart hvordan selve databasen og kommunikasjonsplattformen bruker 2-trinnsbekreftelse ved innlogging. Global I-Hub var vår foretrukne måte å kommunisere med hverandre på. Dersom vi måtte kommunisere på andre måter, brukte vi krypterte eposter eller den krypterte kommunikasjonsappen Signal. Våre internasjonale kolleger har forklart at de stort sett jobbet med Panama Papers fysisk avskjernet fra resten av redaksjonen. Journalistene i Süddeutsche Zeitung hadde det de kaller et «war room», der ikke engang sjefredaktøren kunne låse seg inn. I Aftenpostens flyttet vi inn i et møterom. På grunn av rommets glassvegger og risikoen for innsyn, var persienne nedtrukket mesteparten av tiden, og rommet har fått kallenavnet «buret».

Personlig sikkerhet

Mange av samarbeidspartnere jobber i land der pressefrihet er under sterkt press. De russiske journalistene har måttet tåle overvåking og politirazzia, og i Panama gikk våre kolleger til innkjøp av skuddsikker vest i forkant av publisering. I Finland krever myndighetene at våre kolleger utleverer de lekkede dokumentene, samt sine egne notater. I Hongkong fikk sjefredaktøren i avisen Ming Pao sparken samme dag som de publiserte. Det er oppsiktsvekkende. I Aftenposten kan vi ikke annet enn å tenke at vi er svært privilegerte.

8. ETIKK OG SPESIELLE PROBLEMSTILLINGER

En anonym kilde

Det er ikke uproblematisk at lekkasjen bak Panama Papers er fullstendig anonym, eller at vi ikke visste hvordan kilden hadde fått tak i materialet. Hva var kildens interesser i å lekke dette? Fikk han eller hun betalt for å lekke? Og hva med kildens sikkerhet? Var det tyvgods vi jobbet med? Kunne vi være et hundre prosent sikre på at materialet var ekte, og ikke fabrikkert av en person med økonomiske eller politiske interesser av at vi omtalte det? Dette var problemstillinger alle mediehus måtte ta stilling til. Vi vet fortsatt ikke hvem kilden er. Dermed kan vi heller ikke være sikre på kildens sikkerhet eller om materialet er tyvgods. Vi måtte imidlertid være sikre på hvordan Süddeutsche Zeitung vurderte materialet. Aftenpostens sjefredaktør Espen Egil Hansen reiste til München og diskuterte saken med sjefredaktør Wolfgang Krach. Det ble avklart at den journalistiske verdien av materialet veide tyngre enn det at vi ikke kunne vite hvem kilden var eller hvordan lekkasjen hadde skjedd. En viktig faktor i denne avgjørelsen er at det ikke er betalt noe for materialet eller gitt andre motytelser. Kilden krevde ingenting annet enn anonymitet og visse sikkerhetstiltak. Dessuten hadde ikke kilden valgt ut enkelte dokumenter. Han eller hun hadde gitt oss et speilbilde av hele Mossack Fonsecas interne database.

Verifisering og validering

Vi hadde en internasjonal dugnad for å kontrollere ektheten og innholdet i hvert enkelt dokument. Informasjonen ble i de tilfeller det var mulig koblet mot data som allerede var offentlig kjent. Vi rådførte oss i visse tilfeller med myndighetene og fagfolk og søkte etter informasjon i doms- og selskapsregistre over hele verden. Ingenting hadde vært verre enn

hvis det skulle vise seg at de lekkede dokumentene var falske. Ett falskt dokument var nok til å ødelegge troverdigheten til hele prosjektet. Derfor måtte hvert dokument faktasjekkes, selv om det etter hvert føltes utenkelig at noen skulle klare å forfalske en så enorm datamengde.

Sperrefrister

Å sette en felles sperrefrist for 376 journalister er mildt sagt en utfordring. ICIJ hadde siste ord når det gjaldt publiseringsdato og andre frister knyttet til prosjektet, men tok imot innspill fra samtlige partnere før avgjørelsen ble tatt. Vi hadde ulike sperrefrister for når vi kunne kontakte Mossack Fonseca og når vi kunne kontakte kunder og mellommenn. Det er en hårfin balanse. Personer som skulle omtales måtte få så god på seg til å svare at retten til samtidig imøtegåelse ble ivaretatt. Men fristen måtte ikke være så tidlig at varsellampene begynte å blinke hos Mossack Fonseca flere måneder før publisering. Vi måtte også ta stilling til at de ulike redaksjonene hadde ulike ressurser og tilgang på kilder.

Identifisering

Hvert enkelt mediehus måtte ta sine egne redaksjonelle vurderinger rundt innholdet i hver sak. Selv om kunder ble identifisert i The Guardian, betød ikke det at de skulle identifiseres i Aftenposten. Vi hadde derfor selvstendige og grundige vurderinger om identifisering versus anonymisering for hver person vi skulle omtale. Det var flere hundre nordmenn i materialet, og vi kunne raskt slå fast at de ikke ønsket omtale. Var det faktum at en person eide et selskap i et skatteparadis tilstrekkelig for å identifisere dem med navn? Vi kom til at svaret var nei. Materialet spant over en lang tidsperiode, til en tid da bruken av skatteparadiser var ukontroversielt. Enkelte bransjer, som shipping og oljebransjen, har i flere tiår vært åpne om sin bruk av skatteparadiser. Den unike verdien av Panama Papers var at dokumentene kastet lys over en bransje som jobber med å selge hemmelighold til velstående kunder verden over. Vi kom frem til at det var systemet som tilrettela for denne type hemmelighold – og utbredt bruk av det – som var det mest interessante. Dette lå som et bakteppe for vårt arbeid med DNB Luxembourgs selskaper på Seychellene. Vi jobbet i flere uker med å kartlegge og sjekke bakgrunnen til personene som kontrollerte disse selskapene. Hemmeligholdet ga grunn til å mistenke at selskapene kunne ha verdier som ikke ble oppgitt til skattemyndighetene, men dette kunne vi ikke dokumentere. Vi landet på at det var bankens rolle, ikke kundene, som var mest relevant. Vi hadde for første gang fått innblikk i en helt ukjent del av virksomheten til Norges største bank, og den rimte dårlig med deres uttalte holdning til skatteparadiser. Kundene ble ikke identifisert i sakene om DNB Luxembourg. Det betyr ikke at de aldri vil bli omtalt med navn i andre Panama Papers-saker dersom deres rolle og handlinger tilsier at det er relevant.

Lovlige strukturer

Det er ikke ulovlig å ha et selskap i et skatteparadis. Det var flere lovlige strukturer vi ønsket å skrive om, men det var ikke uproblematisk. Særlig etter den første uken ble det utfordrende å omtale lovlige strukturer. Overbyggingen var hemmelighold, og vi hadde gitt

bred spalteplass til kriminelle forhold. Uansett hvor ofte vi poengterte at en selskapsstruktur var lovlig, så kunne vi ikke garantere hvilken oppfatning leseren satt igjen med. Vi hadde grundige vurderinger rundt dette og kom til enighet om at lovlige selskapsstrukturer kunne omtales, men med særlig høye krav til saklighet og omtanke. Vi var klar over at omtale av lovlige strukturer ville være belastende for dem det gjaldt og var særlig bevisste på hvordan vi ordla oss i disse sakene. Vi sørget for å poengtere i hver sak det gjaldt at det ikke er ulovlig å ha et selskap i et skatteparadis, og understreket det dersom materialet ikke dokumenterte noe ulovlig. Det var viktig for oss å belyse alle sidene av skatteparadisene, også de lovlige. Lovlig bruk av skatteparadiser kan være med på å opprettholde et system som kan utnyttes av andre med kriminelle hensikter. Panama Papers ga oss for første gang muligheten til å belyse hvordan det samme systemet brukes av vanlige folk, korruperte politikere og internasjonale forretningsmenn. Uten disse sakene hadde rapporteringene blitt ubalansert. Et eksempel er den norske rederfamilien Høegh. De er Mossack Fonsecas største norske kunde. Vår dokumentasjon ga ingen indikasjon på lovbrudd. På grunn av Høegh-familiens posisjon i det norske næringslivet og verdiene selskapene forvaltet valgte vi likevel å omtale dem. Selskapene var ikke knyttet til familiens rederivirksomhet, men til deres private investeringer. Selskapene deres illustrerer en struktur som det er svært vanskelig for andre å trenge gjennom, også for ulike lands skattemyndigheter. Mossack Fonseca administrerer en verden av hemmelighold. Advokatfirmaets største norske kunde er en del av dette bildet, uavhengig av Høegh-familiens motiver. Dermed var det journalistisk relevant å omtale dem.

Krav til omtale

For hvert navn vi fant, stilte vi en rekke spørsmål. Hva er personens rolle i materialet? Er strukturen lovlig eller ikke? Er personen av offentlig interesse? Etter grundig research ble det tatt en vurdering av om personen skulle omtales eller ikke. For Aftenpostens del har vi funnet over 200 norske navn i materialet. Ikke alle vil bli omtalt, og mange er anonymisert. Det avgjørende for oss var at det var en klar nyhet knyttet til personens rolle i materialet. Personer blir ikke omtalt i Aftenposten bare fordi de har hatt noen få aksjer i et selskap på Seychellene. Informasjonen måtte være vesentlig, relevant og av offentlig interesse.

Gjentatte søk

Etter hvert som databasen ble oppdatert med flere lekkede dokumenter, måtte vi gjenta alle søk vi hadde gjort. Selv om vi ikke fant Ola Nordmann i søket i august, kunne dokumentene som navnga ham ha blitt lekket i oppdateringen i oktober. Dette opplevde vi flere ganger i løpet av de månedene vi jobbet med Panama Papers. Det var ikke mange norske spor til å begynne med, men særlig etter oppdateringen i oktober og i mars strømmet det på med norske navn. For å illustrere dette kan vi bare vise til antall treff på vårt innledende søk, «norway». Da vi søkte første gang i august fikk vi 2153 treff. På tidspunktet denne rapporten skrives får vi 7715 treff på samme søk.

9. VISUALISERING OG FORMIDLING

Flere ulike plattformer

Aftenpostens saker om Panama Papers er publisert på samtlige plattformer. Vi brukte mye ressurser på å lage en helhetlig visuell profil for alle plattformene, og digitalt sørget vi selvsagt for å tenke «mobil først». Vi etablerte også en egen digital landingside for prosjektet: www.panamapapers.no. Skatteparadis, skatteplanlegging og skatteunngåelse er et komplekst stoffområde. Deler av sakskomplekset ble forklart med mer lettfattelige elementer som videoer, bilder og interaktive grafikker. Norske leseres første møte med Panama Papers var gjennom en videoexplainer på Facebook dagen før den internasjonale publiseringen. Målet med videoen var å skape forventning og nysgjerrig, men også effektivt forklare hva avsløringene kom til å dreie seg om. Flere internasjonale medier hadde lignende teasere kvelde før publisering. Til våre viktigste saker laget vi også videoreportasjer, der vi kombinerte tradisjonelle fortellergrep med faktaelementer og animasjoner. Videoene fungerte både som egne saker på våre digitale plattformer, og for spredningen av sakene i sosiale medier.

Visuelt uttrykk

Med så mange saker på samtlige plattformer, var det viktig å sørge for et helhetlig visuelt uttrykk. Dette arbeidet tok lengre tid enn planlagt, og vi så tidlig at det ikke ville fungere med et mørkt og inkriminerende uttrykk. Alt vi skulle skrive om var jo ikke ulovlig. Vi valgte heller et uttrykk som fanget opp stikkord som penger, Panama, internasjonal kriminalitet, makt og storby. Rent praktisk førte det til at vi ofte brukte et fargefilter kalt «teal and orange» på bilder og videoer, altså et filter som forsterket blå og orange farger, hvilket også ble gjennomgangsfargene på grafiske elementer som logoer og vignetter. For første gang tok vi også i bruk en teknisk funksjon for digital publisering kalt «story tags». Det vil si at alle saker som hadde taggen «Panama Papers» i vårt publiseringssystem også ble utstyrt med en rekke faste elementer. Disse var blant annet en videoexplainer, Mossack Fonsecas tilsvarende, faktaboks og en interaktiv Panama Papers-meny med kapittelinnledning for de viktigste hovedsakene. I tillegg ble alle tittelbilder utstyrt med en gjenkjennelige Panama Papers-vignett i et skreddersydd verktøy, som alle journalistene enkelt kan ta i bruk, utviklet av Per Byhring. Vi hadde 11,5 millioner dokumenter, og mange av dem var svært viktige i historiefortellingen. Digitalt ble det utviklet et eget verktøy for å utheve og presentere viktige deler av et dokument. Våre utviklere har også laget et nytt tidslinjeverktøy, som senere er implementert i hele redaksjonen. Vår første sak om Yara viser hvordan disse ulike verktøyene beriker artiklene. Med disse grepene klarte vi, etter vår mening, å formidle et svært komplekst innhold på en måte som skapte forståelse og engasjerte leserne.

Interaktivt persongalleri

ICIJ utviklet også et [interaktivt persongalleri](#) med 140 statsoverhoder, politikere, embetsmenn og samfunnsstopper som var omtalt i materialet. Aftenposten bearbeidet oversikten, tilpasset fargene til våre egne og oversatte den til norsk. [Grafikken](#) ble laget av Torstein Ringes og Fredrik Hager-Thoresen. Den viktigste jobben med persongalleriet var imidlertid å kvalitetssikre alle faktaopplysninger og tilsvarende.

10. KONSEKVENSER

Vi hadde minst to bekymringer i forkant av publisering. For det første var vi nervøse for at noen av partnerne ville bryte sperrefristen og blåse hele prosjektet. Den andre bekymringen var at ingen ville bry seg om det vi publiserte. Ingen brøt sperrefristen, og da Panama Papers ble publisert søndag 3. april kl. 20.00 norsk tid, satte den dagsorden i flere uker over hele verden. Folk tok til gatene i flere land. Islands statsminister Sigmundur Davíð Gunnlaugsson måtte gå av etter to dager. Rekordmange nordmenn har meldt fra om skjult formue og inntekt.

Avsløringen har gitt offentligheten innsikt i hvordan skatteparadis fungerer, hvem som benytter seg av dem og hvorfor. I tillegg til å avsløre kriminell virksomhet har vi problematisert de lovlige sidene ved bruken av skatteparadis. «Problemet er at mye av dette er lovlig, ikke ulovlig», sa president Barack Obama da han møtte pressen etter de første publiseringene 3. april. Det har bidratt til å fornye en internasjonal debatt som har pågått i årevis. Sakene har fått omfattende konsekvenser:

I tillegg til Islands statsminister har flere ministre og toppsjefer i andre land måttet gå av. Frankrike satte Panama tilbake på skatteparadis-svartelisten, og Panama har varslet flere åpenhetstiltak. Et medlem av etikkomiteen i FIFA måtte trekke seg. Sjefen i Transparency International i Chile måtte også gå av etter å ha blitt koblet til flere anonyme selskaper. Flere land har åpnet etterforskninger og varslet reformtiltak. Hovedkontoret til Mossack Fonseca er blitt raidet av politiet flere ganger, og advokatkontoret er under etterforskning av amerikanske finansmyndigheter. Europaparlamentet har satt ned en kommisjon med 65 medlemmer som har fått ett år på seg til å granske opplysningene i Panama Papers. Obama-administrasjonen har lagt frem en rekke nye lovforslag for å slå ned på skatteparadis.

I Norge har flere nordmenn meldt seg til Økokrim, som opprettet en egen direktelinje for angrende nordmenn med utenlandsformuer. Aldri før har så mange har tatt kontakt med skatteetaten for å melde inn verdier som skulle vært innrapportert tidligere. Styret i DNB har satt i gang en ekstern gjennomgang av avsløringene om at banken har hjulpet nordmenn inn i skatteparadis. Nordea har sperret 68 bankkontoer på grunn av mistanker om skatteunndragelse. Finanskomiteen vil be Regjeringen snarest vurdere både nasjonalt regelverk og internasjonale avtaler for å sikre nødvendig innsyn i utenlandske bankkontoer.

Vil Panama Papers føre til en ny tid med mer åpenhet og tilgjengelighet? Det er for tidlig å si. G20-landene har lovet handling, men skatteunngåelse er et stort, globalt problem som det vil ta lang tid å bekjempe. Vi er heller ikke ferdige med å skrive om Panama Papers. Leserne kan forvente både nye saker og flere konsekvenser i tiden som kommer.

11. VEDLEGG

Statuettene for Dataskup-prisen slår fast at «prisen er åpen for alle journalistiske arbeider som er publisert for et norsk publikum og som har ivaretatt mediens etiske regelverk». I listen over publiserte saker har vi derfor lagt ved lenker til saker publisert i Aftenposten. Vi ber juryen legge til grunn at ICIJ, Süddeutsche Zeitung og våre andre kolleger har hatt svært viktige bidrag til disse sakene, og at de også anses som bidragsytere. Flere av ICIJs saker er også publisert, i bearbeidet form, i Aftenposten.

Publiserte saker i Aftenposten

- * *DNB sendte rike nordmenn til skatteparadis* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Statseide Yara betalte 2,6 millioner dollar i bestiklinger til postbokselskaper i Karibia* [aftenposten.no, 6. april] [LENKE HER](#)
- * *Mossack Fonseca har hjulpet milliardærfamilien Høegh å opprette postbokselskaper i skatteparadis i 20 år* [aftenposten, 26. april] [LENKE HER](#)
- * *Tidens største dokumentlekkasje avslører at statsledere og politikere gjemmer bort milliarder* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *70 personer fra verdenseliten knyttes til skatteparadiser – se hele oversikten her* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Islands statsminister har selskap i skatteparadis* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Slik etablerte Putins nærmeste venner et skjult nettverk og beriket seg selv* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Bedrageriltalte Messi eide selskap i skatteparadis* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Slik får Assad drivstoff til sin krigsmaskin i Syria* [aftenposten.no, 4. april] [LENKE HER](#)
- * *FIFAs etikkmedlem samarbeidet med korrupsjonstiltalt fotballtopp* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Slik bygget presidenten et imperium av skjult rikdom* [aftenposten.no, 5. april] [LENKE HER](#)
- * *På én kveld ble det solgt bilder for nesten 1,5 milliarder. Her er historien om hva som egentlig skjedde* [aftenposten.no, 7. april] [LENKE HER](#)
- * *En hemmelig panamakanal for skitten hvitvask* [aftenposten.no, 9. april] [LENKE HER](#)
- * *Milliardær eide ulovlige Oslo-leiligheter via skatteparadis* [aftenposten.no, 12. mai] [LENKE HER](#)
- * *Her er Mossack Fonsecas «grundige bakgrunnssjekk» - oppdaget aldri at norsk kunde var straffedømt* [aftenposten.no, 18. juni] [LENKE HER](#)
- * *Afrika tappes for milliarder av dollar gjennom hemmelige avtaler i skatteparadiser* [aftenposten.no, 25. juli] [LENKE HER](#)

Vedlagt er også PDF-utgave av Aftenpostens papiravis mandag 4. april. Aftenpostens saker finnes her: www.panamapapers.no. Süddeutsche Zeitungs saker finnes her: www.panamapapers.de/en. ICIJs saker finnes her: www.panamapapers.icij.org.